

Jurisdiction of the International Criminal Court and Dealing with International Cyber Crimes in the Human Fields of International Law

Alireza Mohaghegh Harcheghan¹, Mohammad Ali Ardebily^{*2}, Ebrahim Beigzadeh³

1. Ph.D. Student in Criminal Law and Criminology, Research Sciences Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.
Email: alireza.mohaghegh.1400@gmail.com

2. Professor, Department of Criminal Law and Criminology, Faculty of Law, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran.

*. **Corresponding Author:** Email: m-ardebili@sbu.ac.ir

3. Professor, Department of International Law, Faculty of Law, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran.
Email: ebrahim_beigzadeh@sbu.ac.ir

S.D.I.L.
The SD Institute of Law
Research & Study

پژوهش‌های حقوقی و قانونی

انجمن بین‌المللی حقوقدانان

Publisher:

Shahr-e- Danesh
Research And Study
Institute of Law

Article Type:

Original Research

DOI:

10.22034/JCLC.2023.389750.1827

Received:

19 March 2023

Accepted:

12 June 2023

Published:

6 September 2023

ABSTRACT

International crimes in the human fields have the nature of violating the international standards of human rights and humanitarian rights which the international community is unanimous about them. This violation by ignoring the international standards in the cyberspace will cause a threat to international cyber peace and security. The threat created in the mentioned areas with cyber war crime and cyber crime against humanity will be imaginable. This article, with an analytical-descriptive approach, aims to state that according to Article 7 of the Statute of the International Criminal Court, in case of violation of humanitarian rights, crimes against humanity can be committed in cyber space. Also, according to Article 8 of the aforementioned reference statute,

Copyright & Creative Commons:

© The Author(s). 2021 Open Access. This article is licensed under a Creative Commons Attribution Non-Commercial License 4.0, which permits use, distribution and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited. To view a copy of this licence, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>.

in case of violation of human rights, a war crime will appear in the cyber environment of countries and in the international arena. Finally, considering the existence of individual criminal responsibility inferred from Article 23 of the Statute of the Court, as well as the necessity of impunity for crimes committed in the international law system, it will be possible and possible to deal with crimes committed without any immunity in the International Criminal Court.

Keywords: International Criminal Court, Laws of Armed Conflict, Cyber War Crime, Cyber Crime Against Humanity, Individual Criminal Responsibility.

Excerpted from the Ph.D. thesis entitled "Jurisdiction of the International Criminal Court in Dealing with Cybercrimes as Crime of Aggression", Islamic Azad University, Research Sciences Branch, Tehran.

Funding: The author(s) received no financial support (funding, grants, and sponsorship) for the research, authorship, and/or publication of this article.

Acknowledgements:

The authors would like to thank Dr. Mohammad Ashouri for their Cooperation in Preparing and Writing this Research.

Author Contributions:

Mohaghegh Harcheghan Alireza: Writing - Original Draft, Writing - Review & Editing, Formal Analysis, Investigation, Resources, Conceptualization, Methodology.

Mohammad Ali Ardebily: Supervision, Project administration, Resources, Data Curation, Validation, Formal analysis, Methodology.

Ebrahim Beigzadeh: Supervision, Investigation, Resources, Conceptualization, Methodology.

Competing interests: The authors declare that they have no competing interests.

Citation:

Mohaghegh Harcheghan, Alireza, Mohammad Ali Ardebily & Ebrahim Beigzadeh. "Jurisdiction of the International Criminal Court and Dealing with International Cyber Crimes in the Human Fields of International Law" *Journal of Criminal Law and Criminology* 11, no. 21 (September 6, 2023): 303-327.

E x t e n d e d A b s t r a c t

Humanization, or in other words, placing humans at the center of international law, is an inevitable process. This process will lead to the improvement of the quality level of human rights and humanitarian rights - as part of the state-oriented general international law-. Among the cases in which these two sectors face serious violations is the issue of cyber crimes. These crimes lack a single definition, however, they can be attributed to operations that lead to Skimming, disruption, negation, degradation and destruction of information in computers and their networks. This category of crimes is so-called severe and can be associated with the death of people or physical destruction of property. The main question of the research is whether, considering the emergence of armed cyber conflicts at the international level, international cyber crimes, cyber crimes against humanity and cyber war crimes have the ability to occur? In this research, by explaining the nature and protective principles of the law of armed conflict, cyber war crime and its examples, cyber crime against humanity and its cases, as well as the criminal liability of international cyber crimes, to examine the jurisdiction of the International Criminal Court in the humanitarian fields of international law (with the violation of humanitarian rights for crimes against humanity in cyber as well as with the violation of human rights in cyber war crimes) in dealing with international cyber crimes.

Research studies show that as long as the explicit rule of the law of armed conflict does not regulate cyber activities, the Martens Clause should be taken into account as determining its effect in international criminal law (4th Hague Convention of 1949, Geneva Conventions of 1949 and Additional Protocol I). In the absence of treaty regulations, individuals are protected by the principles of international law resulting from international customs, humanitarian regulations, and the requirements of public conscience. Martens clause is a reflection of customary international law and has various capabilities and capacities in international criminal law. Also, another result of the research was that if the government dominates an organized group of hackers who infiltrate and cause significant physical damage to the cyber infrastructure of another government, this armed conflict will be of an "international" nature. Also, since two key criteria for the realization of an international armed conflict are the intensity of hostile operations and the participation of an organized armed group, cyber operations alone have the potential to cross the threshold of international armed conflict. In the law of armed conflict, there are several principles of protection. These principles include the principle of separation (prohibition of targeting civilians and therefore not using a weapon that is not capable of distinguishing between military and civilian targets), the principle of prohibition of unnecessary suffering and the principle of military necessity (reciprocal measures preclude the prohibition of retaliatory measures and obligations It

does not result from the protection of human rights and humanitarian rights).

Research studies show that according to Rule 92 of Tallinn, a cyber attack is an offensive or defensive cyber operation that causes injury or death of persons or causes damage or destruction of objects in the form of international and non-international armed conflicts, and according to the opinion of the preparatory committee of the draft statute, the criteria of extent, Being organized and against civilians is one of its main elements. According to Tallinn Rule 89 regarding cyber espionage, a member of the armed forces who commits such a crime in enemy-controlled territory loses the right to be a prisoner of war and may, if captured, before rejoining the armed forces to which they belong. He is treated as a spy. This rule is only applied to cyber espionage conducted in the context of an international armed conflict.

Another concept investigated in this research is cybercrime against humanity. According to Article 7 of the Statute of the International Criminal Court, in case of violation of humanitarian rights, crimes against humanity can be committed in cyber space. The difference between this crime and the war crime is that it is not assigned to the time of war, and its inclusion also extends to the time of peace. In establishing the hostile intent, the crime committed is not limited to total or partial destruction of the target, and it will not be a condition for the occurrence of the crime, and the crime referred to in paragraph 1 of Article 7 of the Rome Statute is limited to an illegal cyber attack and even independent of war crimes. Crime against humanity in cyberspace includes attacks that lead to a human crime, such as the death of patients in a medical center due to hacking or disabling medical equipment, or even occur on networks and systems related to transportation that cause collisions. Airplanes or trains have collided, or these types of attacks have disrupted water supply services, or caused dams to open and their water to flow. Finally, examples of crimes against humanity can include a) attacks against persons and b) attacks against objects.

Considering the existence of records of violations of international peace and security in the international community and the sterility of the international community's reaction (impunity), the establishment of the International Criminal Court and the establishment of individual criminal responsibility have provided the ineffectiveness of judicial immunity at the international level. The limits and gaps of this responsibility, at the international level, with the existing standards in terms of the criminality or illegality of the committed acts, in proportion to the level of disturbance in the international public order, in the form of issuing resolutions, conventions and recommendations, with the aim of restoring the previous situation that follows Disturbance in international peace and security is defined as a result of international conflicts. Due to the necessity of limiting the effects of these conflicts and the requirement to restore international order, it is necessary to pay great attention to cyber human rights and cyber humanitarian rights.

صلاحیت دیوان کیفری بین‌المللی و رسیدگی به جنایات بین‌المللی سایبری در عرصه‌های انسانی حقوق بین‌الملل

علیرضا محقق هرچقان^۱، محمدعلی اردبیلی*^۲، ابراهیم بیگزاده^۳

۱. دانشجوی دکترای حقوق کیفری و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق، واحد علوم تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

Email: alireza.mohaghegh.1400@gmail.com

۲. استاد، گروه حقوق کیفری و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.

* نویسنده مسؤؤل: Email: m-ardebili@sbu.ac.ir

۳. استاد، گروه حقوق بین‌الملل، دانشکده حقوق، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.

Email: ebrahim_beigzadch@sbu.ac.ir

چکیده:

جنایات بین‌المللی در عرصه‌های انسانی، دارای ماهیت نقض موازین بین‌المللی حقوق بشر و حقوق بشردوستانه هستند که جامعه بین‌المللی در فضای سایبری، موجبات تهدید علیه صلح و امنیت بین‌الملل سایبری را فراهم می‌آورد. تهدید ایجادشده در عرصه‌های یادشده با جنایت جنگی سایبری و جنایت علیه بشریت سایبری قابل تصور خواهد بود. این مقاله با رویکردی تحلیلی - توصیفی درصدد بیان این نکته است که با توجه به ماده ۷ اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی، در صورت نقض حقوق بشردوستانه، جنایت علیه بشریت در فضای سایبری دارای قابلیت ارتکاب است. همین‌طور با امعان نظر به ماده ۸ اساسنامه مرجع اخیرالذکر، در صورت نقض حقوق بشر، جنایت جنگی در محیط سایبری کشورها و در عرصه بین‌المللی قابلیت بروز خواهد یافت. نهایتاً با توجه به وجود مسؤولیت کیفری فردی استنباطشده از ماده ۲۳ اساسنامه دیوان و همچنین ضرورت

کپی‌رایت و مجوز دسترسی آزاد:

کپی‌رایت مقاله در مجله پژوهش‌های حقوقی نزد نویسندگان (ها) حفظ می‌شود. کلیه مقالاتی که در مجله پژوهش‌های حقوقی منتشر می‌شوند با دسترسی آزاد هستند. مقالات تحت شرایط مجوز Creative Commons Attribution Non-Commercial License 4.0 منتشر می‌شوند که اجازه استفاده، توزیع و تولید مثل در هر رسانه‌ای را می‌دهد، به شرط آنکه به مقاله استناد شود. جهت اطلاعات بیشتر می‌توانید به صفحه سیاست‌های دسترسی آزاد نشریه مراجعه کنید.

پژوهش‌گاه حقوق

انجمن حقوق جزا و جرم‌شناسی

انجمن حقوق بین‌الملل

نوع مقاله:
پژوهشی

DOI:
10.22034/JLC.2023.389750.1827

تاریخ دریافت:
۲۸ اسفند ۱۴۰۱

تاریخ پذیرش:
۲۲ خرداد ۱۴۰۲

تاریخ انتشار:
۱۵ شهریور ۱۴۰۲

بی‌کیفرمانی جنایات ارتکاب‌یافته در نظام حقوق بین‌الملل، امکان رسیدگی به جنایات صورت‌گرفته به دور از هر گونه مصونیت، در دیوان کیفری بین‌المللی ممکن و میسر خواهد بود.

کلیدواژه‌ها:

دیوان کیفری بین‌المللی، حقوق مخاصمات مسلحانه، جنایت جنگی سایبری، جنایت علیه بشریت سایبری، مسئولیت کیفری فردی.

برگرفته از رساله دکتری با عنوان «صلاحیت دیوان کیفری بین‌المللی در رسیدگی به جرایم سایبری به مثابه جنایت تجاوز»، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم تحقیقات تهران.

حامی مالی:

این مقاله هیچ حامی مالی ندارد.

سپاس‌گزاری و قدردانی:

بدین وسیله از جناب آقای دکتر محمد آشوری بابت همکاری در تهیه و نگارش این پژوهش سپاسگزاری می‌شود.

مشارکت نویسندگان:

علیرضا محقق هرچقان: مفهوم‌سازی، روش‌شناسی، تحلیل، تحقیق و بررسی، منابع، نوشتن - پیش‌نویس اصلی، نوشتن - بررسی و ویرایش.

محمدعلی اردبیلی: مفهوم‌سازی، روش‌شناسی، اعتبارسنجی، تحلیل، منابع، نظارت بر داده‌ها، نظارت، مدیریت پروژه.

ابراهیم بیگ زاده: مفهوم‌سازی، روش‌شناسی، تحقیق و بررسی، منابع، نظارت.

تعارض منافع:

بنابر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

استناددهی:

محقق هرچقان، علیرضا، محمدعلی اردبیلی و ابراهیم بیگ‌زاده. «صلاحیت دیوان کیفری بین‌المللی و رسیدگی به جنایات بین‌المللی سایبری در عرصه‌های انسانی حقوق بین‌الملل». مجله پژوهش‌های حقوق جزا و جرم‌شناسی (۱۱)، ش. ۲۱ (۱۵ شهریور، ۱۴۰۲): ۳۰۳-۳۲۷.

مقدمه

روند روزافزون انسانی شدن و محور قرار گرفتن انسان به عنوان مؤلفه‌ای مؤثر در حقوق بین‌الملل، امری اجتناب‌ناپذیر و انکارناشدنی است. ورود فرد در نظام حق و تکلیف در نظام حقوق بین‌الملل، خاصه در حقوق کیفری بین‌المللی، موجبات ارتقاء کیفی حقوق بشر و حقوق بشردوستانه را که بخشی از حقوق بین‌الملل عمومی دولت‌محور است^۱ فراهم می‌کند. با نقض فاحش^۲ موازین حقوق بشر و حقوق بشردوستانه، به‌وسیله جرائم سایبری و با نفوذ سایبری در ساختار قدرت سیاسی کشور مجنی‌علیه^۳ تهدید علیه صلح و امنیت سایبری در عرصه بین‌الملل تحقق می‌یابد و محاکم بین‌المللی نیز به‌جای استدلال‌های حقوقی معتبر در سطح بین‌المللی، تصمیماتی مبتنی بر «اراده معطوف به قدرت»^۴ می‌گیرند.^۵ جرائم سایبری فاقد تعریف منجز هستند، لیکن این‌گونه جرائم را می‌توان عملیاتی تعریف کرد که باعث سرقت^۶، اختلال، نفی، تنزل و تخریب اطلاعات موجود در کامپیوترها و شبکه‌های آنها می‌شوند^۷ و با شدت زیادی در جهان به وقوع می‌پیوندند که می‌توانند با مرگ انسان‌ها و یا تخریب فیزیکی اموال همراه باشند.^۸ توجه به ضرورت مبانی تعهدات بین‌المللی در فضای سایبری موجود در نظام حقوق بین‌الملل و پذیرش قواعد حل‌وفصل اختلافات میان بازیگران و تابعان حقوق بین‌الملل، با توجه به داشتن شخصیت حقوقی مستقل^۹، ارتقا و تکامل یافته است و با گسترش تابعان حقوق بین‌الملل، حقوق

1. Sandesh Sivakumaran, *The Law of Non-International Armed Conflict* (Oxford University Press, 2012), 3.

2. Grave Breach

3. O. Joseph, S. Fayeye & Obasanjo Balogun, "The Metamorphosis of Boko Haram to an Islamic Fundamental Sect and The Burden of Insecurity In Northern Nigeria", *International Journal of Current Research* 4 (2012):272. doi: 10.1007/978-3-319-70443-

4. Will to power.

۵. وحید رضادوست، دیوان بین‌المللی دادگستری، چاپ اول (تهران: نگاه معاصر، ۱۴۰۱)، ۱۷۴.

6. Skimming;

دانیل فرانکلین و دیگران، تغییر بزرگ، جهان در سال ۲۰۵۰، ترجمه سعید اردکان‌زاده و همکاران، چاپ پنجم (تهران: کارآفرین، ۱۳۹۵)، ۲۹۰.

7. Sophie Charlotte Pank, *What is the Scope of Legal Self-Defense in International Law??*, *Jus Ad Bellum with a Special View to New Frontier for Self-Defense* (Aarhus Denmark: Juridik Institut, RETTID, Specialeafhandling, 2014), 7-8.

8. Kevin L Miller, "The Kampala Compromised and Cyberattacks: Can There be an International Crime of Cyber-Aggression?", *Southern California Interdisciplinary Law Journal* 23 (2014): 227.

9. Patrick Dumberry, "New State Responsibility for Internationally Wrongful Acts by an Insurrectional Movement", *The European Journal of International Law* 3 (2006): 605. doi: <https://doi.org/10.1093/>

بشر نیز توسعه خواهد یافت.^{۱۰} شورای امنیت نیز در قالب توصیه‌نامه‌ها به لحاظ اختیارات اعطاشده در فصل ششم منشور^{۱۱} و صدور قطعنامه‌ها، دستورهای را برای همه اشخاص حقوق بین‌الملل صادر کرده است.^{۱۲} عملیات سایبری مطابق با قاعده ۸۰ دستورالعمل تالین، مشمول حقوق مخاصمات مسلحانه می‌شوند که برای اولین بار در سال ۲۰۱۵، گروه کارشناسان دولتی ملل متحد^{۱۳} با عنوان «اصول حقوق بین‌الملل بشردوستانه» به آن اشاره کردند.^{۱۴} سؤال مطروحه در این پژوهش با توجه به بروز مخاصمات مسلحانه سایبری در سطح بین‌المللی این است که آیا در جنایات بین‌المللی سایبری، جنایت علیه بشریت سایبری و جنایت جنگی سایبری دارای قابلیت رُخ دادن می‌باشد؟ البته با کار در این مقاله به فرضیه این بحث که امکان بروز جنایت علیه بشریت سایبری در زمان صلح و جنایت جنگی سایبری در زمان جنگ و بروز مخاصمات مسلحانه بین‌المللی خواهیم رسید. در این مقاله سعی شده با بررسی ماهیت و اصول حمایتی حقوق مخاصمات مسلحانه، جنایت جنگی سایبری و مصادیق آن، جنایت سایبری علیه بشریت و موارد آن و همچنین مسئولیت کیفری جنایات بین‌المللی سایبری، به تبیین صلاحیت دیوان کیفری بین‌المللی در عرصه‌های انسانی حقوق بین‌الملل (با نقض حقوق بشردوستانه برای جنایت علیه بشریت سایبری و همچنین با نقض حقوق بشر در جنایت جنگی سایبری) در رسیدگی به جنایات بین‌المللی سایبری پرداخته شود.

۱- ماهیت حقوق مخاصمات مسلحانه

حقوق مخاصمات مسلحانه در قرن نوزدهم و اوایل قرن بیستم توسعه چشمگیری داشت. نقطه اوج آن کنوانسیون‌های صلح ۱۹۰۷ لاهه و چهارگانه ژنو ۱۹۴۹ است^{۱۵} که هدف اصلی آنها تأیید و اجرای

ejil/chl016

10. Just Delbruck, "Prospects for a world (Internal) Law: Legal Developments in a Changing International System", 9 *IJGLS* 401 (2002), 40. <https://doi.org/10.1093/clp/cuab008>
11. Christian Tomuschat, "The Lockerbie Case before the International Court of Justice", *The Review* 48(1992): 46.
12. James Crawford, "International Law as an open system", *Selected Essays*, (Cameron and May, London) (2002): 21. doi: <https://doi.org/10.1093/jnlids/idac003>
13. UN GGE

۱۴. اصطلاح «مخاصمه مسلحانه» نخست در تدوین حقوق جنگ در کنوانسیون‌های ۱۹۴۹ ژنو به کار رفت. Geneva Conventions I-IV, Art. 2. See also: ICRC Geneva Convention I 2016 Commentary para. 209.

۱۵. عبدالحمید سودمندی، رسیدگی به جنایت تجاوز در دیوان کیفری بین‌المللی، چاپ اول (تهران: نگاه بینه، ۱۳۹۴)، ۱۳.

ابتدایی‌ترین اصول اخلاقی و با بروز نقض آنها، اعاده وضع به حالت سابق است^{۱۶} عملیات‌های سایبری حملات سایبری مطابق قاعده ۹۲ را در برمی‌گیرد، ولیکن محدود به آنها نیست و از حیث نسب اریعه در منطق، دارای رابطه عموم و خصوص مطلق هستند. برخی از عملیات‌های سایبری، اقدامات یاری‌دهنده از نوع بشردوستانه (قاعده ۱۴۵) هستند که حتی اگر به سطح یک «حمله» نیز نرسند، تابع حقوق مخاصمات مسلحانه می‌شوند.^{۱۷} برای اعمال حقوق مخاصمات مسلحانه بر فعالیت سایبری موصوف باید میان آن فعالیت و منازعه پیوند وجود داشته باشد. گستره فعالیت مزبور با دو وجهت «اقدام علیه دشمن» و نیز «کمک به مساعی نظامی کشور» مشخص می‌شود. حقوق مخاصمات مسلحانه با رویکرد تحدید تأثیرات مخاصمات مسلحانه دولتی،^{۱۸} فعالیت‌های افراد یا موجودیت‌های خصوصی را که با مخاصمه مسلحانه بی‌ارتباط هستند، شامل نمی‌شود.^{۱۹} مادامی که قاعده صریحی از حقوق مخاصمات مسلحانه، فعالیت‌های سایبری را انتظام نبخشد، باید به شرط مارتس^{۲۰} به عنوان تعیین‌کننده تأثیر آن در حقوق کیفری بین‌المللی (کنوانسیون ۱۹۴۹ چهارم لاهه،^{۲۱} کنوانسیون‌های ۱۹۴۹ ژنو^{۲۲} و پروتکل اول الحاقی^{۲۳}) توجه کرد. در صورت فقدان مقررات معاهداتی، اشخاص تحت حمایت اصول حقوق بین‌الملل ناشی از عرف‌های بین‌المللی، مقررات انسانیت و مقتضیات وجدان عمومی قرار می‌گیرند.^{۲۴} در فضای سایبری به میزانی که فعالیت‌های سایبری در جریان مخاصمه‌ای مسلحانه انجام شوند، جامعه بشری برای رسیدن به وضعیت مطلوب و گذر از اوضاع و احوال موجود، به صورت موردی^{۲۵} از قبض

۱۶. رضادوست، پیشین، ۱۲۱؛

Texaco Overseas Petroleum Company/California Asiatic OU Company v, "The Government of the Libyan Arab Republic (Merits)" *ILM* 17, 1(1978):32, para. 98.

17. Michael N. Schmitt, *Tallinn Manual on The International Law Applicable To Cyber Warfare*2 (Cambridge University Press, 2017): 376.

18. Anne Quintin, *The Nature of International Humanitarian Law: A Permissive or Restrictive Regime?* (UK:Edward Elgar Publishing, 2020), 6.

19. Schmitt, *Tallinn Manual on The International Law Applicable To Cyber Warfare*2, op.cit., 377.

20. The Martens Clause

21. Hague Convention IV, Pmb 1

22. Geneva Convention I, Art. 63; Geneva Convention II, Art. 62; Geneva Convention III, Art. 142; Geneva Convention IV, Art. 158.

23. Additional Protocol I, Art. (2).

۲۴. نگین شفیعی بافتی و سیدعلی هنجنی، ابعاد حقوقی بین‌المللی مخاصمه غیربین‌المللی، چاپ اول (تهران: میزان،

۱۳۹۲)، ۱۲۴.

25. Ad hoc

و بسط شرط مارتنس بهره‌مند می‌شود.^{۲۶} شرط مارتنس انعکاس‌دهنده حقوق بین‌الملل عرفی است و قابلیت‌ها و ظرفیت‌های متنوعی در حقوق کیفری بین‌المللی دارد. توجه به معیار زمانی و طولانی بودن زمان مخاصمه در مخاصمات مسلحانه امری کاملاً نسبی است^{۲۷} و معیارهای عموماً پذیرفته‌شده آن بازتاب حقوق بین‌الملل عرفی هستند که از کنوانسیون‌های ۱۹۴۹ ژنو گرفته شده‌اند.^{۲۸} در صورت وجود دو یا چند دولت به عنوان طرفین یک نزاع، مخاصمه بین‌المللی است. یک گروه مسلح سازمان‌یافته که بر یک کشور «کنترل کلی» دارد، از منظر روش‌شناسی شامل نهادهای متنوعی با اهداف، ویژگی‌ها و حتی تعهدات مختلف می‌شود^{۲۹} و عملیات متخاصمانه علیه دولت دیگر هم ماهیت مخاصمه بین‌المللی پیدا می‌کند. دیوان بین‌المللی دادگستری^{۳۰} اشعار دارد که معیار کنترل کلی می‌تواند برای اهداف مربوط به دسته‌بندی انواع مخاصمات اقدام کند و دیوان کیفری بین‌المللی نیز این معیار را اتخاذ کرده است.^{۳۱} با اعمال این معیار اگر دولت بر گروهی سازمان‌یافته از هکرها که به زیرساخت سایبری^{۳۲} دولت دیگر نفوذ و خسارت فیزیکی چشمگیری وارد می‌کنند تسلط یابد، این مخاصمه مسلحانه واجد ماهیتی «بین‌المللی» خواهد بود. اقدامات سایبری از درون یک کشور بدون کنترل مؤثر، آن دولت را از مسئولیت ساقط می‌کند^{۳۳} و در این باره حقوق مسئولیت بین‌المللی عینی اعمال می‌گردد.^{۳۴} عملیات‌های سایبری به صورت بالقوه و به تنهایی، توانایی عبور از آستانه مخاصمه مسلحانه بین‌المللی^{۳۵} را دارا هستند.^{۳۶}

۲۶. پریسا دهقانی و دیگران، «شرط مارتنس در حقوق کیفری بین‌المللی؛ ماهیت و کارکردهای تفسیری»، فصلنامه آموزه‌های حقوق کیفری دانشگاه علوم اسلامی رضوی ۲۳ (۱۴۰۱)، ۱۴۰.

۲۷. جمشید ممتاز و امیرحسین رنجبریان، حقوق بین‌الملل بشردوستانه مخاصمات مسلحانه داخلی، چاپ سوم (تهران: میزان، ۱۳۸۷)، ۸۸.

28. UK Manual, para. 3.2; DoD Manual, para. 3.3.1; Canadian Manual, at GL-9; German Manual, para. 202; AMW Manual, Rule 1(r)

29. Ezequiel Heffes, "Armed Groups and the Protection of Health Care", *International Law studies* 95, (2019):230.

۳۰. بر اساس ماده ۹۶(۲) منشور ملل متحد، صلاحیت پاسخگویی به سؤالات مجمع عمومی و شورای امنیت را در قالب نظر مشورتی Advisory opinion دارد.

31. Lubanga Judgment, para 541.

32. Infrastructure Cyber

33. Michael N. Schmitt, *Tallinn Manual on The International Law Applicable To Cyber Warfare I* (Cambridge University Press, 2013),40.

34. Ibid., 95.

35. Threshold of international armed conflicts

36. Ibid, 385; ICRC Geneva Convention I 2016 Commentary, para. 255.

قطعنامه ۱۵۴۰ شورای امنیت در سال ۲۰۰۴ شورای امنیت به تعریف بازیگر غیردولتی پرداخت که اقداماتش از جانب یک دولت نباشد.^{۳۷} ماده (ج) ۸ اساسنامه رم، آستانه ماده ۳ مشترک را در رابطه با جنایات جنگی ارتكابی در خلال یک مخاصمه مسلحانه غیربین‌المللی اتخاذ می‌کند.^{۳۸} برای تحقق یک مخاصمه مسلحانه بین‌المللی، دو معیار کلیدی شدت عملیات‌های متخاصمانه و مشارکت یک گروه مسلح سازمان‌یافته^{۳۹} ضروری است. عملیات‌های سایبری به تنهایی توانایی بالقوه عبور از آستانه مخاصمه مسلحانه بین‌المللی را دارند.^{۴۰} مبنای تمایز مخاصمات مسلحانه بین‌المللی از غیربین‌المللی، توسل به نیروهای مسلح میان دولت‌ها و حقوق بشردوستانه است^{۴۱} و صلیب سرخ قابلیت «مقابله به مثل» را برای آن لحاظ کرده است که این امر مشمول مخاصمات مسلحانه غیربین‌المللی نمی‌شود.^{۴۲}

۲- اصول حمایتی حاکم بر حقوق مخاصمات مسلحانه

از بنیان و نویسندگان کنوانسیون‌های ژنو، می‌توان به عنوان تضمین‌کنندگان «حمایت کلی» از غیرنظامیان یاد کرد.^{۴۳} این حمایت، با تصریح ماده ۵۱ پروتکل اول الحاقی و ماده ۱۳ پروتکل دوم الحاقی تبلور می‌یابد. مقررات ۱۹۰۷ لاهه و اعلامیه سال ۱۸۶۸ سن پترزبورگ منشأ قاعده حمله به غیرنظامیان است که مقرر می‌دارد: «تنها هدف مشروعی که دولت‌ها باید در خلال جنگ در راستای تحقق آن

۳۷. حسین خلف‌رضایی، «گروه‌های مسلح فراملی و اجرای حقوق بشردوستانه بین‌المللی»، مجله حقوقی بین‌المللی ۶۱ (۱۳۹۸)، ۲۵۳.

Non State Actor: "individual or entity, not acting under the lawful authority of any state in conducting activities which come within the scope of this resolution".

38. UK Manual, para. 3.3; AMW Manual, Commentary accompanying Rule I (f); NIAC Manual, para. 1.1.1

39. See, e.g. Milosevic decision on motion, paras, 16-17; furundzija judgment, para, 59; Delalic Judgment, para. 183; UK Manual, para. 15.3.1; ICRC Geneva Convention I 2016 Commentary, para. 421.

40. ICRC Geneva Convention I 2016 Commentary, para. 255.

41. Jean S Pictet, trans., *The Geneva Conventions Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War*, (Geneva: ICRC, 1985), 36.

ICRC, Commentary on the First Geneva Convention 2ed. Cambridge University Press, 2016, paraa. 416-417.

42 A. R Albrecht, "War Reprisals in the War Crimes Trials and in the Geneva Conventions of 1949", *The American Journal of International Law* 4 (1953):590.

ICRC Commentaries on Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949 Relating to the Protection of Victims of Non-International Armed Conflicts (Protocol II), 8 June 1977, p 137, para.4530.

43. Y Sandoz, "International Humanitarian Law in the Twenty First Century", *YIHL* 6(2003):36.

بکوشند، تضعیف نیروهای نظامی دشمن است» که این کار ارسال ویروس به رایانه‌ها تا حمله سایبری توقف شبکه‌های برق و سامانه‌های دفاعی کشور هدف را شامل می‌شود.^{۴۴} این اصل کلی مبنایی است که اصل تفکیک بر آن بنا شده و دارای اعتبار قاعده‌آمره^{۴۵} است.^{۴۶} بر اساس رویکرد کرات هایمر، برخی از کشورها در شرایط جدید از حیات سیاسی خود، به عنوان عامل و ابزاری برای ایجاد و اعمال تهدیدات جدید ایفای نقش می‌کنند.^{۴۷} اصل تفکیک یکی از دو اصل «اساسی» حقوق مخاصمات مسلحانه است که در دیوان بین‌المللی دادگستری در نظر مشورتی مشروعیت، تهدید محسوب می‌شود.^{۴۸} طبق نظر دیوان که مبتنی بر مصلحت‌اندیشی قضایی^{۴۹} است^{۵۰}، دولت‌ها هیچ‌گاه نباید غیرنظامیان را هدف حمله قرار دهند و در نتیجه هرگز نباید از سلاح‌هایی که قادر به ایجاد تمایز میان اهداف غیرنظامی و نظامی نیستند، استفاده کنند. همچنین مطابق قاعده ۱۰۴ دستورالعمل، اصل ممنوعیت رنج غیرضروری، اصل اساسی دیگر است که وفق نظر دیوان، این اصول حقوق بین‌الملل عرفی «غیرقابل تخطی»^{۵۱} هستند.^{۵۲} دو پروتکل الحاقی مذکور، افراد غیرنظامی را که در مخاصمات به صورت مستقیم شرکت نکرده باشند، حمایت می‌کنند، اما مطابق تئوری درب گردان^{۵۳}، زمان آماده‌سازی برای مخاصمه و مدت بازگشت نیز نظیر شرکت مستقیم در مخاصمات، مشمول عدم مصونیت و عدم حمایت می‌شود.^{۵۴} ماده ۴۸ پروتکل اول الحاقی به تدوین این اصل در حقوق بین‌المللی عرفی دست می‌زند. طرف‌های مخاصمه در راستای تضمین احترام و حمایت از جمعیت و اشیاء غیرنظامی، همواره میان جمعیت غیرنظامی و رزمندگان و بین اشیاء غیرنظامی و اهداف نظامی تفکیک قائل خواهند شد و بر این اساس عملیات خویش را تنها علیه اهداف نظامی هدایت خواهند کرد. اصل ضرورت نظامی نیز نظیر اصل تفکیک که دارای جواز

44. F RauscherK & V Yaschenko, trans. Russia U.S.Bilateral on Cybersecurity Critical Terminology Foundations (East West Institute and the Information Security Institute of Moscow State University, 2011), 114.

45. Jus cogens

۴۶. ماده ۴۸ پروتکل اول الحاقی به این اصل اختصاص می‌یابد.

47. Neoconservatism & G Dorrien, *Imperial Designs and the New Pax Americana*. (Routledge: Cambridge University Press, 2013):41.

48. Nuclear Weapons advisory opinion, para. 78.

49. Reasons of judicial expediency

۵۰. رضادوست، پیشین، ۱۷۵.

51. Intransgressible

52. Schmitt, Tallinn Manual on The International Law Applicable To Cyber Warfare2, op.cit., 420.

53. Revolving door theory

۵۴. ممتاز و شایگان، پیشین، ۸۷.

حمله به اهداف نظامی است، دارای همان محدودیت‌های حاکم در حقوق در جنگ^{۵۵} می‌باشد. با امان نظر به ماده ۵۰ پیش‌نویس مواد راجع به مسئولیت دولت‌ها، اقدامات متقابل مانع ممنوعیت اقدامات تلافی‌جویانه و تعهدات ناشی از حمایت حقوق بشر و حقوق بشردوستانه نمی‌شود.^{۵۶} گروه بین‌المللی کارشناسان تالین موافقت کردند که این تعهد همچنین طرف‌ها را ملزم کند، با وجود اینکه ماده ۱۳ پروتکل دوم الحاقی در اصل به منظور تسری به اشیاء غیرنظامی نیست، میان اهداف نظامی و غیرنظامی تفکیک ایجاد کنند.^{۵۷} این بند اشعار می‌دارد که ماده ۱۳ پروتکل دوم برای اشیاء غیرنظامی حمایت کلی مقرر نمی‌کند.^{۵۸} این قاعده حمایت کلی از اشیاء غیرنظامی در مخاصمات مسلحانه بین‌المللی را شناسایی می‌کند. حقوق بین‌الملل بشردوستانه بر پایه اصل تساوی حقوق و تکالیف طرفین مخاصمات شکل گرفته و پایه‌ریزی شده است. طبق اصل تساوی مخاصمات^{۵۹}، حقوق بشردوستانه به صورت مساوی برای طرفین مخاصمات مسلحانه به کار می‌رود و حقوق و تکالیف یکسانی را بر طرفین مخاصمه تحمیل می‌کند.^{۶۰}

۳- جنایت جنگی سایبری

حقوق بشر در چهارچوب‌های بین‌المللی و مبتنی بر ارزش‌ها، پس از ایجاد آلام به‌جامانده از حادثه هولوکاست،^{۶۱} با تصویب اعلامیه جهانی حقوق بشر در سال ۱۹۴۸ در مجمع عمومی سازمان ملل، به منصفه ظهور رسید و نظام حقوق بین‌المللی نیز به سمت جامعه بین‌المللی و بشریت سوق پیدا کرد.^{۶۲}

۵۵... اصطلاح *Jus in bello* به مفهوم حقوق بشردوستانه یا حقوق مخاصمات مسلحانه و یا حقوق در جنگ می‌باشد. و در مقابل آن اصطلاح *bellum Jus ad* به معنای حقوق توسل به زور یا حقوق بر جنگ در مطالعات حقوق بین‌الملل مخاصمات می‌آید.

56. F. Kalshoven, "Reprisals and Protection of Civilians: Two Recent Decisions of the Yugoslav Tribunal", L. C. Vorhah et al, trans., *Man's Inhumanity to Man. Essays on International Law in Honour of A. Cassese*, The Hague: Kluwer Law International (2003):805.

57. ICRC Additional protocols 1987 Commentary, para, 4759.

58. NIAC Manual, para. 1.2.2; ICRC Customary IHL Study, Rule 19.

59. Equality of Belligerents

60 David Tuck, "Taking of Hostages", in: *The 1949 Geneva (Convention: A Commentary*, Oxford University Press, 2015),312.

۶۱. کلاوس شواب و نیکولاس داویس، شکل‌دهی به آینده انقلاب صنعتی چهارم (راهنمایی برای ساختن جهانی بهتر)، ترجمه محمدرضا کریمی قهرودی و وحید زارعی، چاپ اول (تهران: موسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاعی، انتشارات: موسسه مطالعات فرهنگی و اجتماعی، ۱۴۰۰)، ۹۱.

۶۲. ابراهیم بیگ‌زاده و اسماعیل تاور، «سهم دیوان بین‌المللی دادگستری در تجلی مفهوم بشریت»، مجله حقوقی بین‌المللی

امعان نظر به ماده ۸ اساسنامه مرجع اخیرالذکر در صورت نقض حقوق بشر، جنایت جنگی در محیط سایبری کشورها و در عرصه بین‌المللی قابلیت بروز خواهد یافت. اقدامات ارتكابی به‌وسیله ابزارهای سایبری می‌توانند جنایات جنگی به‌شمار آیند؛ زیرا حقوق مخاصمات مسلحانه بر ابزارها و روش‌های نوین جنگی که در زمان پدیدار شدن قاعده‌ای از حقوق عرفی منظور نشده‌اند، اعمال می‌گردد. کمیته بین‌المللی صلیب سرخ بر اساس قانون ۱۵۸ حقوق بشردوستانه عرفی را منعکس‌کننده یک هنجار عرفی می‌داند و بر صلاحیت قضایی و ضرورت رسیدگی مطنونین صحه می‌گذارد.^{۶۳} جرائمی که به ترتیب در مواد ۵۰، ۵۱، ۱۳۱ و ۱۴۷ کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو و ماده ۸۵ پروتکل اول الحاقی واجد وصف نقض فاحش هستند، در حقوق بین‌الملل عرفی جنایات جنگی محسوب می‌شوند. جنایت جنگی، وفق حقوق بین‌الملل، نقض شدید مقررات و عرف‌های جنگ است که در مخاصمات مسلحانه صورت می‌گیرد.^{۶۴} جرائم مقرر در ماده ۸ اساسنامه رم که ۵۰ جنایت جنگی را برشمرده، به‌گونه‌ای مشابه، موجب شکل‌گیری جنایات جنگی منبعت از حقوق بین‌الملل عرفی می‌گردند.^{۶۵}

۳-۱- مصادیق جنایت جنگی سایبری

مطابق قاعده ۹۲ تالین، حمله سایبری یک عملیات سایبری تهاجمی یا دفاعی است که موجب ورود آسیب یا مرگ اشخاص یا ایراد خسارت یا نابودی اشیا به صورت مخاصمات مسلحانه بین‌المللی و غیربین‌المللی می‌شود.^{۶۶} حمله مقررشده از تعریف مندرج در ماده (۱) ۴۹ پروتکل اول الحاقی بهره می‌گیرد^{۶۷} و به معنی اقدامات خشونت‌بار علیه دشمن به صورت تهاجمی و به شکل دفاعی است و مطابق نظر کمیته مقدماتی پیش‌نویس اساسنامه، معیارهای گستردگی، سازمان‌یافتگی و علیه غیرنظامیان بودن جزء عناصر اصلی آن است^{۶۸} و حمله علیه افراد نظامی به عنوان یکی از مصادیق بی‌قید و شرط

۵۷ (۱۳۹۶)، ۱۴.

۶۳. مایکل اشمیت، «نقض حقوق بین‌المللی در مخاصمات مسلحانه»، ترجمه احمدرضا فلاح، مجله حقوقی بین‌المللی (۱۳۹۱)، ۱۹۶.

۶۴. هیبت‌الله نژندی‌منش، حقوق بین‌الملل کیفری در رویه قضایی، چاپ اول (تهران: خرسندی، ۱۳۹۴)، ۲۳۱.
65. Schmitt, Tallinn Manual on The International Law Applicable To Cyber Warfare2, op.cit., 392.
66. NIAC Manual, para. 1.1.6; ICRC Additional Protocols 1987 Commentary, para, 4783 and n. 19.

۶۷. آنتونیو کسسه، حقوق کیفری بین‌المللی، ترجمه حسین پیران، چاپ اول (فرهنگ نشر نو، ۱۴۰۱)، ۲۷.

۶۸. محمدجواد شریعت باقری، حقوق بین‌الملل کیفری، چاپ پانزدهم (تهران: جنگل، ۱۳۹۷)، ۲۹۵.

جنایت جنگی یاد می‌شود.^{۶۹} مطابق قاعده ۹۸ تالین، عملیات‌های سایبری می‌توانند بخش لاینفک عملیاتی باشد که موجب شکل‌گیری یک حمله می‌گردد و زمانی که به آستانه آسیب‌زندگی برسند، حمله به‌شمار می‌آیند.^{۷۰} مطابق قاعده ۸۹ تالین در خصوص جاسوسی سایبری، یکی از اعضای نیروهای مسلح که در قلمرو تحت کنترل دشمن مبادرت به آن جرم نماید، حق اسیر جنگی بودن را از دست می‌دهد و ممکن است در صورت دستگیری پیش از پیوستن مجدد به نیروهای مسلحی که به آنها تعلق دارد، به عنوان یک جاسوس با او رفتار شود. این قاعده صرفاً بر جاسوسی سایبری انجام‌شده در بافت یک مخاصمه مسلحانه بین‌المللی اعمال شده، بر مواد ۲۹ و ۳۱ مقررات لاهه و ماده ۴۶ پروتکل اول الحاقی که بازتاب حقوق بین‌المللی عرفی هستند، استوار است^{۷۱} و اقدامات صورت‌گرفته یا به طور مضیق با عنوان هر گونه عمل رخ داده و یا به طور مخفیانه یا از طریق قلب واقعیت که قابلیت‌های سایبری را به منظور جمع‌آوری اطلاعات یا قصد مخابره آن به طرف مخالف به کار می‌گیرد، تعریف شده است. «به صورت مخفیانه»^{۷۲} به فعالیت‌های انجام‌گرفته به صورت پنهانی^{۷۳} یا سرّی^{۷۴} همچون عملیات جاسوسی سایبری طراحی شده برای پنهان‌سازی هویت اشخاص دخیل یا وقوع آن اشاره دارد. عمل جمع‌آوری اطلاعات، زمانی که به منظور ایجاد این نگرش صورت بگیرد که فرد مدنظر حق دارد به اطلاعات دسترسی پیدا کند، قلب واقعیت^{۷۵} است.^{۷۶} مطابق قاعده ۹۸ دستورالعمل موصوف حملات سایبری یا تهدید به این حملات که هدف اولیه آنها انتشار ترس میان جمعیت غیرنظامی است، ممنوع بوده، دارای وصف جزایی حملات ترور‌بستی خواهد بود.^{۷۷} محدود بودن به حملات سایبری تحت حمایت شرح سال ۱۹۸۷ کمیته بین‌المللی صلیب سرخ بر پروتکل‌های الحاقی که مطابق با ماده (۲) ۵۱ این مقرر، به منظور ممنوع‌سازی اقدامات خشونت‌باری که هدف اولیه آنها انتشار ترس در میان جمعیت غیرنظامی

69. John Batdorf, *The End of Strife: Natures Laws Applies To Incomes* (New York: Broadway Publishing Company, 2005), 17.

70. Schmitt, Tallinn Manual on The International Law Applicable To Cyber Warfare 2, op.cit., 417.

71. See also: DoD Manual, para. 4.17; ICRC Customary IHL Study, Rule 107.

72. Clandestinely

73. Secretly

74. Secretively

75. Under false pretences

76. Schmitt, Tallinn Manual on The International Law Applicable To Cyber Warfare 2, op.cit., 410; ICRC Additional Protocols 1987 Commentary, parfa. 1779.

77. قاعده یادشده بر ماده (۲) ۵۱ پروتکل اول الحاقی و ماده (۲) ۱۳ پروتکل دوم الحاقی استوار و بازتاب حقوق بین‌المللی عرفی است.

بدون ایجاد مزیت نظامی چشمگیر می‌باشد، تعبیه شده است.^{۷۸} ممنوعیت مندرج در این قاعده به تهدید به وسیله حملات سایبری با ابزارهای سایبری و یا غیرسایبری منتقل شده، تسری می‌یابد.^{۷۹} مستند به قاعده ۹۰، مزدوران دخیل در عملیات‌های سایبری از مصونیت رزمندگی یا وضعیت اسیر جنگی برخوردار نیستند. ماده (۱) ۴۷ پروتکل اول الحاقی بازتاب قاعده حقوق بین‌المللی عرفی است که بر مبنای آن مزدوران، از جمله افراد دخیل در عملیات‌های سایبری، متخاصمین عادی هستند.^{۸۰} همین امر در رابطه با هکرهای اجاره‌ای (hacker for hire) نیز صدق می‌کند.^{۸۱}

۴- جنایت سایبری علیه بشریت

جنایت علیه بشریت اولین بار در اعلامیه‌های مربوط به جنگ جهانی اول استفاده شد^{۸۲} و تا جنگ جهانی دوم بخشی از جنایت جنگی محسوب می‌گردید و با اتمام قرن نوزدهم میلادی، از زمان معاهده ورسای قبل از منشور نورمبرگ، جنایت علیه بشریت وارد معاهدات بین‌المللی شد و به دنبال اعلامیه سنت جیمز در اساسنامه دادگاه نومبرگ، مفهوم دقیق یافت^{۸۳} و متعاقب آن در اساسنامه‌های دادگاه توکیو، دادگاه‌های کیفری یوگسلاوی و رواندا تصریح گردید.^{۸۴} ماده ۷ اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی، جنایت علیه بشریت را به عنوان اقدامات جنایی خاصی معرفی می‌کند که متضمن نقض شدید حقوق بشر است. این ماده، مستند به صراحت ماده ۵۰ پروتکل شماره ۱ ژنو مورخه ۱۹۷۷ میلادی، برای اولین بار تعریف کرده که به عنوان جزئی از یک حمله گسترده مبتنی بر طراحی و برنامه‌ریزی و همچنین سیستماتیک بر ضد هر جمعیت غیرنظامی (مجنی علیه)، هر گونه حمله به جمعیت غیرنظامی جنایت علیه بشریت محسوب می‌شود و متعاقب یک سیاست حکومتی (متخاصم) و یا چشم‌پوشی افراد غیردولتی یا یک

78. Schmitt, Tallinn Manual on The International Law Applicable To Cyber Warfare2, op.cit., 433.

۷۹. اساس این ممنوعیت تمرکز آن بر روی هدف حمله سایبری و به طور خاص، انتشار ترس و وحشت میان جمعیت غیرنظامی است و این درحالی است که امکان دارد یک حمله سایبری قانونی علیه هدفی نظامی نظیر رزمندگان، موجب وحشت شود.

80. UK Manual, paras. 4.10-4.10.4 (as amended); Canagian Manual, para, 319; German Manual, para. 303; ICRC Customary IHL Study, Rule 108.

81. Schmitt, Tallinn Manual on The International Law Applicable To Cyber Warfare2, op.cit., 413.

۸۲. کریانگ ساک کیتی، حقوق کیفری بین‌المللی، ترجمه حسین آقایی، چاپ دوم (تهران: جنگل، ۱۳۸۷)، ۱۰.
83. Darryl Robinson, "Defining 'Crime against Humanity' at the Rome Conference", *American Journal of International Law* 11999(44).

۸۴. حسین میرمحمد صادقی، حقوق جزای بین‌الملل، چاپ اول (تهران: میزان، ۱۳۸۳)، ۴۵.

سازمان دولتی،^{۸۵} از یک اصل حقوق بشری و بشردوستانه همراه با علم و آگاهی، به مجرمانه بودن عمل ارتکاب یافته است. با توجه به ماده ۷ اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی در صورت نقض حقوق بشردوستانه، جنایت علیه بشریت در فضای سایبری دارای قابلیت ارتکاب است. وجه افتراق و اختلاف این جنایت با جنایت جنگی، اختصاص نیافتن آن به دوران جنگ است که شمول آن به زمان صلح نیز تسری می‌یابد. در احراز سوءنیت متخاصم، جنایت رخ داده مقید به نابودی کلی و یا جزئی هدف نیست و شرط وقوع جنایت نخواهد بود^{۸۶} و جنایت موصوف مستند به بند ۱ از ماده ۷ اساسنامه رم، مقید به یک حمله غیرقانونی از نوع سایبری و حتی مستقل از جنایات جنگی است. با امعان نظر به مواد ۷ و ۸ مصرح در اساسنامه رم، به طور توأمان یک فرد را نمی‌توان به هر دو جنایت علیه بشریت و جنگی محکوم کرد.^{۸۷}

پیش‌نویس ۱۹۹۶ کمیسیون حقوق بین‌الملل از قواعد مربوط به جنایات علیه صلح و امنیت بشری و متعاقب آن در اساسنامه رم (دیوان کیفری بین‌المللی) صحبت به میان آورده و با طرح این ماده، خلأ ناشی از عدم تعریف این جنایت را مرتفع ساخته است.^{۸۸} این تعریف با تغییر و تحول همراه بوده است. جنایات علیه بشریت به سه دسته تقسیم می‌شوند: الف) جنایات علیه تمامیت جسمی و روحی افراد، نظیر «قلع و قمع» یا هر جنایتی که مشمول صلاحیت دیوان شود که از منظر حقوق بین‌الملل غیرمجاز است؛ ب) جنایات علیه آزادی‌های افراد که توأم با نقض قواعد بنیادین حقوق بین‌الملل و جنایاتی نظیر ممنوعیت اعمال حق مالکیت و اقتدارات ناشی از آن به افراد است؛ ج) سایر اعمال علیه بشریت؛ که از بند آخر ماده ۵ اساسنامه دادگاه کیفری بین‌المللی یوگسلاوی و همچنین بند آخر ماده ۳ اساسنامه دادگاه کیفری بین‌المللی رواندا نشئت می‌گیرد و شامل هر گونه خشونت است که وجدان بشری را متأثر کند که در فضای سایبری، حملات سایبری را مشمول گردد که به یک جنایت بشری، نظیر فوت بیماران یک مرکز درمانی در اثر هک یا از کار انداختن تجهیزات پزشکی منجر شود و یا حتی بر روی شبکه‌ها و سیستم‌های مربوط به حمل‌ونقل رخ دهد که باعث برخورد هواپیماها و یا تصادم میان قطارها شده، یا با این نوع از حملات به خدمات آب‌رسانی خلل وارد کرده، یا باعث باز شدن سدها و جاری شدن آب

۸۵. کریانگساک کیتیچایساری، حقوق کیفری بین‌المللی، ترجمه حسین آقایی جنت مکان، چاپ هفتم (تهران: دانشور، ۱۳۸۲)، ۹۴.

۸۶. ورله گرهارد، «حقوق کیفری بین‌المللی»، ترجمه امیرسعاد وکیل، تهران: مجله حقوقی بین‌المللی ۳۹ (۱۳۸۷): ۵۹.

۸۷. فرانسویون، ژاک، «جنایات جنگی و جنایت علیه بشریت»، ترجمه محمدعلی اردبیلی، تهران: مجله حقوقی ۳ (۱۳۶۵).

۸۸. محمدعلی اردبیلی، حقوق بین‌الملل کیفری، چاپ سوم (تهران: میزان، ۱۳۸۳)، ۷۷.

آنها شود.^{۸۹}

۴-۱- مصادیق جنایت علیه بشریت سایبری

در حوزه لزوم اعمال حداقل استانداردهای بنیادین، ماده ۳ مشترک کنوانسیون ژنو است. الزامات حقوق بشر دوستانه این ماده برای طرف‌های مخاصمه، اعم از دولتی یا غیردولتی، یکسان است.^{۹۰} ماده مزبور بر رعایت قلمرو سرزمینی در مخاصمات، وجود انحصار صلاحیت داخلی دولت‌ها و همچنین منع مداخله دولت‌های خارجی تصریح دارد.^{۹۱} عرصه اعمال این ماده در قالب مخاصمات مسلحانه فاقد ماهیت بین‌المللی به میزان آستانه پایین‌تر از اعمال حقوق بشر دوستانه بین‌المللی مخاصمات مسلحانه غیربین‌المللی به رسمیت شناخته شده است.^{۹۲} با رعایت موازین بیان‌شده، مصادیق جنایت علیه بشریت بدین ترتیب می‌تواند بیان شود: الف) حملات علیه اشخاص که مطابق قاعده ۹۴ دستورالعمل تالین، جمعیت غیرنظامی و نیز افراد غیرنظامی نباید هدف حمله سایبری قرار بگیرند. این قاعده بر اصل تفکیک استوار است و بر اساس ماده (۲) ۵۱ پروتکل اول الحاقی و ماده (۲) ۱۳ پروتکل دوم الحاقی، تدوین شده و بی‌گمان بازتاب حقوق بین‌الملل عرفی در مخاصمات مسلحانه بین‌المللی و غیربین‌المللی است.^{۹۳} ب) حملات علیه اشیا که مستند به قاعده ۹۹ دستورالعمل دارای ممنوعیت بوده، اشیا غیرنظامی به هدف حملات سایبری مبدل نخواهند شد. زیرساخت‌های سایبری را تنها در صورتی که یک «هدف نظامی» محسوب شود، می‌توان مورد حمله قرار داد و این مهم از قاعده ماده (۱) ۵۲ پروتکل اول الحاقی تدوین یافته و به منزله حقوق بین‌المللی عرفی اعمال می‌شود. یک عملیات سایبری، برای اینکه مستند به

89. Jay P Kesan & Carol M. Hayes, "Mitigative Counterstriking: Self-Defense and Deterrence in Cyberspace", *Harvard Journal of Law and Technology* 25, (2012):445.

90. International Committee of the Rrd Cross, Commentary of 2016 Article 3, para 1.

91. Moir Lindsay, "The Historical Development of the Application of Humanitarian Law in Non-International Armed Conflicts to 1949", *International and Comparative Law Quarterly* 2(1998):359.

۹۲. آنتونی کولن، مفهوم منازعه مسلحانه غیربین‌المللی در حقوق بشر دوستانه بین‌المللی، ترجمه مجید شایگان‌فرد، چاپ اول (تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش، ۱۳۹۶)، ۲۳۲.

93. DoD Manual, paras. 5.3.2.; 17.5; UK Manual, para 2.5.2 (as amended), 5.3; Canadian Manual, paras. 312, 422, 404, 502 Manual, para. 2.1.1.1; Icrfc Customary IHL Study, Rule 1. See also rome Statutge, Art, 8(2) (b) (i-ii), 8(2)

وفق قاعده ۹۵ دستورالعمل، در صورت وجود تردید در خصوص غیرنظامی بودن یا نبودن یک شخص، وی غیرنظامی قلمداد خواهد شد و این قاعده بازتاب حقوق بین‌الملل عرفی بوده و در مخاصمات مسلحانه بین‌المللی و غیربین‌المللی قابل اعمال است..

قاعده ۹۹ از شمول ممنوعیت حمله به اشیاء غیرنظامی خارج شود. باید به صورت «حمله» بروز کند و این مهم وقتی محقق می‌شود که اقدامات صورت گرفته به آستانه «حمله مسلحانه» برسد. اشیاء بر اساس هر یک از سنجه‌های چهارگانه مقرر در ۱۰۰ دستورالعمل تالین عبارت‌اند از: ماهیت، محل استقرار، هدف و کاربرد که می‌توانند واجد وصف نظامی شوند.^{۹۴} ماهیت نظامی اشیاء که متضمن ماهیتی ذاتاً و نوعاً نظامی بوده، برای ایفای یک نقش نظامی طراحی شده است. رایانه‌های نظامی و دیگر زیرساخت‌های سایبری نظامی، مصادیق عملی اشیائی هستند که سنجه «ماهیت» را محقق خواهند ساخت. سامانه‌های فرماندهی، کنترلی، ارتباطی، رایانه‌ای، اطلاعاتی، نظارتی و شناسایی نظامی در فضای سایبری از اهمیت خاصی برخوردارند.^{۹۵} مطابق قاعده ۱۰۲ دستورالعمل، تردید در ماهیت غیرنظامی بودن یا نبودن اشیاء، منوط به ارزیابی دقیق سنجه کاربرد است که در مخاصمات بین‌المللی و غیربین‌المللی نیز اعمال می‌گردد. ماده ۳ مشترک کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو به منظور تعمیم، بسط و توسعه حقوق بین‌المللی بشردوستانه، مبادرت به تعریف شاخصه حداقلی رفتار انسان در تمامی اوضاع و احوال نمود.^{۹۶}

۵- مسئولیت کیفری جنایات بین‌المللی سایبری

مطابق قاعده ۸۴ دستورالعمل تالین، عملیات‌های سایبری می‌توانند جنایات جنگی به شمار آیند و در نتیجه موجب بروز مسئولیت کیفری فردی به مفهوم حد فاصل فعل مجرمانه و تحمیل واکنش جامعه^{۹۷} در سطح بین‌المللی شوند. نقض‌های شدید حقوق مخاصمات مسلحانه کنوانسیون‌های ژنو،^{۹۸} به موجب حقوق بین‌الملل، جنایات جنگی متضمن مسئولیت کیفری فردی هستند و در زمان دادرسی از قواعد و

۹۴. تفکیک میان این قاعده که هدایت حملات سایبری علیه اشیاء غیرنظامی را ممنوع می‌سازد؛ از قاعده‌ای که حملات سایبری کور را ممنوع می‌داند، واجد اهمیت است؛ زیرا در اولی یک شیء تحت حمایت را هدف حمله قرار می‌دهند، ولی در دومی علیه یک شیء معین هدایت نشده‌اند.

95. Schmitt, Tallinn Manual on The International Law Applicable To Cyber Warfare 2, op.cit., 438.

'Military command, control, communications, computer, intelligence, surveillance, and reconnaissance (C4ISR)

۹۶. تودور مرون، «مخاصمات مسلحانه بین‌المللی و غیربین‌المللی در رویه محاکم بین‌المللی کیفری برای یوگسلاوی و رواندا»، ترجمه پوریا عسگری، تهران، مجله حقوق بین‌المللی (۱۳۹۱)، ۱۷۹..

Prosecutor v. Jean-Paul Akayesu (Judgment) ICTR-96-4-A (1 June 2001), para 442.

۹۷. علیرضا محقق هرچقان، مسئولیت کیفری از منظر جرم‌شناسی، چاپ اول (تهران: دادگستر، ۱۳۹۰)، ۳۱۹.

98. See: e.g. Article 49 of the First Geneva Convention 1949

مقررات مخاصمات بین‌المللی کمک می‌گیرند.^{۹۹} افراد را تنها زمانی می‌توان برای عملیات‌های سایبری شکل‌دهنده جنایات جنگی بین‌المللی از نظر کیفری مسئول قلمداد کرد که واجد عنصر روانی ضروری (رکن معنوی) باشند. برای نخستین بار در حقوق بین‌المللی، برخلاف سایر دادگاه‌های بین‌المللی، مطابق با ماده ۳۰ اساسنامه رم در دیوان کیفری بین‌المللی، از عنصر روانی به مفهوم قصد و علم به ارتکاب، جهت انتساب جزایی اشخاص به دلیل ارتکاب نقض فاحش حقوق بین‌الملل بشردوستانه استفاده شد.^{۱۰۰} سه قسم ارتکاب جرائم سایبری موجب بروز مسئولیت کیفری فردی می‌شوند: ارتکاب فردی، ارتکاب مشترک و ارتکاب از طریق دیگران. افراد ممکن است به خاطر اقدام به ارتکاب در هر سه شکل مزبور نیز به صورت فردی مسئول باشند که با تحقق عناصر مادی آن بروز می‌یابد.^{۱۰۱} مسئولیت کیفری می‌تواند به صورت خاص در فضای سایبری موضوعیت داشته باشد؛ زیرا پیوند متقابل محیط سایبری، امکان را برای جرائم ارتكابی به صورت مشترک توسط مرتکبین مختلف فراهم می‌آورد.^{۱۰۲} ماده (ج) (۳) اساسنامه رم صراحتاً مسئولیت کیفری به خاطر «شروع به ارتکاب جنایات جنگی» را به رسمیت می‌شناسد. گروه بین‌المللی کارشناسان به طور کل با سه سنجه تجمعی برای توصیف یک عمل به عنوان مشارکت مستقیم که در راهنمای تقسیری کمیته بین‌المللی صلیب سرخ مقرر شده‌اند، موافقت کرد: نخست) مجموعه اعمال باید واجد اثر قصدشده یا بالفعل تحت الشعاع قرار دادن عملیات‌ها یا توانمندی‌های نظامی دشمن به صورت زیان‌بار یا ایراد مرگ، آسیب جسمانی یا تخریب اساسی برای اشخاص یا اشیاء تحت حمایت در برابر حمله مستقیم (آستانه آسیب) باشد؛ دوم) باید یک رابطه علی مستقیم میان عمل مدنظر و آسیب قصد یا ایرادشده وجود داشته باشد (رابطه علی)^{۱۰۳}؛ سوم) اعمال مربوطه باید مستقیماً با عملیات‌های متخاصمانه در ارتباط باشند (رابطه متخاصمانه).^{۱۰۴} افراد بخاطر

99. Dayana Jadarian, *International Humanitarian Law's Applicability to Armed Non-State Actors* (Graduate Paper: University of Stockholm, 2007), 43.

100. M. E. Badar, *The Mental Element in the Rome Statute of the International Criminal Court* (A Commentary from a Comparative Criminal Law Perspective, 2008), 19 *Criminal Law Forum* 473.

101. Andreas Schuller, "Fundamental Standards of Humanity Still a Useful Attempt or an Expired Concept?", *The International Journal of Human Rights* 5(2012):14.

102. Schmitt, *Tallinn Manual on The International Law Applicable To Cyber Warfare* 2, op.cit., 394.

۱۰۳. برای تحقق بایسته علیت مستقیم، باید رابطه علی مستقیمی میان یک عمل معین و آسیبی که احتمال می‌رود از آن عمل یا عملیات نظامی هماهنگی که عمل مزبور بخش لاینفک آن است، ناشی شود وجود داشته باشد. ICRC Interpretive Guidance at 51. See also AMW Manual, Commentary to Rule 29.

۱۰۴. برای تحقق بایسته ارتباط متخاصمانه عمل، باید به طور خاص در راستای ایجاد مستقیم آستانه لازم از آسیب و در

«معاونت در جرم» در قالب تحریک، مساعدت، تسهیل و هم‌دستی با ترغیب به ارتکاب جنایتی جنگی به وسیله ابزارهای سایبری، از نظر کیفری نیز مسئول هستند. این قسم از مسئولیت‌های فرعی یا ثانویه^{۱۰۵} برای جنایات جنگی در ماده (د) - (ب) (۳) ۲۵ اساسنامه رم انعکاس یافته‌اند. مسئولیت کیفری حتی اگر مجرم مستقیماً از طریق ابزارهای سایبری در حال ارتکاب جنایت جنگی نباشد، ولی در ارتکاب آن «مشارکت» کند، نیز بروز می‌یابد.^{۱۰۶} تحریک به «برانگیختن دیگری به ارتکاب جرم» دلالت دارد.^{۱۰۷} برای شکل‌گیری تحریک، باید رابطه‌ای علی میان تحریک و ارتکاب جرم وجود داشته باشد.^{۱۰۸} تحریک، به‌گونه‌ای که در این قاعده به کار رفته است، مفهوم «برانگیختن»^{۱۰۹} و «تشجیع»^{۱۱۰} مندرج در ماده (ب) (۳) ۲۵ اساسنامه رم را در بر می‌گیرد.^{۱۱۱}

نتیجه‌گیری

انسان به عنوان یگانه موجود دارای اختیار در نظام جامعه بین‌الملل، هم می‌تواند عامل مخاصمات و منازعات قرار گیرد و هم می‌تواند موضوع جنایات بین‌المللی باشد. با سپری شدن فرایند سنتی و فیزیکی مخاصمات، هم به لحاظ کشف و هم به لحاظ دفاع، علی‌رغم تحمیل هزینه‌های گزاف، سطح جنایات بشری از نوع بین‌المللی آن به سمت غیرواقعی و مجازی آن در فضای سایبری تغییر مسیر داده است. صرف‌نظر از عرصه‌های غیرانسانی جنایات بین‌المللی سایبری که در جنایات نسل‌زدایی و تجاوز ظاهر می‌شود، با نقض حقوق بشر و عدم رعایت موازین حقوق بشردوستانه، در فضای سایبری به ترتیب جنایات جنگی و جنایت علیه بشریت از نوع سایبری آنها پا به عرصه وجود می‌گذارد و بدین ترتیب، تهدید علیه صلح و امنیت بین‌المللی سایبری شکل می‌گیرد. با امعان نظر به وجود سوابق نقض صلح و امنیت بین‌المللی در جامعه بین‌الملل و عقیم ماندن واکنش جامعه بین‌المللی (بی‌کیفرمانی)، تأسیس دیوان

پشتیبانی از یک طرف مخاصمه و به ضرر طرف دیگر طراحی شده باشد.

ICRC Interpretive Guidance, at 58. See also AMW Manual, Commentary Accompanying Rule 29.

105. Sub or Secondary Liability

106. See, e.g., Tadic, Trial Chamber Judgment, paras. 666.669.

107. Krstic judgment, para. 601; Blaskic judgment, para. 280.

108. Prosecutor v. Bagilishema, Case no. ITCR-95-1A-T, Trial Chamber Judgment, para. 30 (Int'l Crim. Trib. For Rwanda 7 June 2001); Blaskic judgment, para. 278.

109. Inducement

110. Solicitation

111. Schmitt, Tallinn Manual on The International Law Applicable To Cyber Warfare², op.cit., 393 - 395; See also Rome Statute, Art. 25 (3) (c) and (d).

کیفری بین‌المللی و ایجاد مسئولیت کیفری فردی موجبات بی‌تأثیری مصونیت‌های قضایی را در سطح بین‌المللی فراهم آورده است. حدود و ثغور این مسئولیت، در سطح بین‌المللی با سنجش‌های موجود از حیث جنایی بودن یا خلافی بودن اعمال ارتكابی، به تناسب میزان اخلال وارده در نظم عمومی بین‌المللی، در قالب صدور قطعنامه‌ها، کنوانسیون‌ها و توصیه‌نامه‌ها، با هدف اعاده به وضع سابق که متعاقب آن اخلال در صلح و امنیت بین‌المللی است که در اثر مخاصمات بین‌المللی پیش آمده، مشخص می‌شود. به جهت ضرورت تحدید تأثیرات این مخاصمات و الزام اعاده نظم بین‌المللی، لازم است به حقوق بشر سایبری و حقوق بشردوستانه سایبری توجه وافر بنماییم.

فهرست منابع

- الف) منابع فارسی
- اشمیت، مایکل. «نقض حقوق بین‌المللی در مخاصمات مسلحانه». ترجمه احمدرضا فلاح. مجله حقوقی بین‌المللی (ویژه نامه زمستان ۱۳۹۱): ۱۸۱-۲۳۱.
- <https://doi.org/10.22096/hr.2018.31582>
- بیگ زاده، ابراهیم و اسماعیل تاور. «سهم دیوان بین‌المللی دادگستری در تجلی مفهوم بشریت». مجله حقوقی بین‌المللی ۵۷(۱۳۹۶): ۷-۲۸.
- doi: 10.22066/CILAMAG.2017.27962
- خلف رضایی، حسین. «گروه‌های مسلح فراملی و اجرای حقوق بشردوستانه بین‌المللی». مجله حقوقی بین‌المللی ۶۱(۱۳۹۸): ۲۵۱-۲۷۹.
- doi: 10.22066/CILAMAG.2019.82491.1463
- دهقانی، پریسا، محمد حسین رضانی قوام آبادی و محمد رضا علی پور. «شرط مارتنس در حقوق کیفری بین‌المللی؛ ماهیت و کارکردهای تفسیری». فصلنامه آموزه‌های حقوق کیفری دانشگاه علوم اسلامی رضوی ۱۹، ۲۳(۱۴۰۱): ۱۲۳-۱۵۶.
- doi: 10.30513/CLD.2022.3988.1634
- فرانسویون، ژاک. «جنایات جنگی و جنایت علیه بشریت». ترجمه محمد علی اردبیلی. مجله حقوقی ۳(۱۳۶۵): ۲۱۱-۲۶۳.
- doi: 10.48300/JLR.2022.145225
- گرهارد، ورله. «جنایات علیه بشریت در حقوق بین‌الملل معاصر». ترجمه امیر ساعد وکیل. تهران، مجله حقوقی بین‌المللی ۳۹(۱۳۸۷): ۵۹-۱۰۰.
- <https://doi.org/CILAMAG.2010.17384> 10.22066//
- مرون، تئودور. «مخاصمات مسلحانه بین‌المللی و غیر بین‌المللی در رویه محاکم بین‌المللی کیفری برای یوگسلاوی و رواندا». ترجمه پوریا عسگری. تهران، مجله حقوقی بین‌المللی (ویژه‌نامه زمستان ۱۳۹۱): ۱۶۷-۱۷۹.
- doi: 10.22034/JLR.2017.54398
- کتاب‌های فارسی
- اردبیلی، محمد علی. حقوق بین‌الملل کیفری. چاپ سوم. تهران: نشر میزان، ۱۳۸۳.

- رضادوست، وحید. دیوان بین‌المللی دادگستری. چاپ اول. تهران: نشر نگاه معاصر، ۱۴۰۱.
- ساک کیتی، کریانگ. حقوق کیفری بین‌المللی. ترجمه‌ی حسین آقایی. چاپ دوم. تهران: انتشارات جنگل، ۱۳۸۷.
- سودمندی، عبدالحمید. رسیدگی به جنایت تجاوز در دیوان کیفری بین‌المللی. چاپ اول. تهران: انتشارات نگاه بین، ۱۳۹۴.
- شریعت باقری، محمد جواد. حقوق بین‌الملل کیفری. چاپ پانزدهم. تهران: انتشارات جنگل، ۱۳۹۷.
- شفیعی بافتی، نگین و سید علی هنجنی. ابعاد حقوقی بین‌المللی مخاصمه غیر بین‌المللی. چاپ اول. تهران: انتشارات نشر میزان، ۱۳۹۲.
- شواب، کلاوسف و نیکولاس داویس. شکل دهی به آینده‌ی انقلاب صنعتی چهارم (راهنمایی برای ساختن جهانی بهتر). ترجمه محمدرضا کریمی قهرودی و وحید زارعی. چاپ اول. تهران: موسسه مطالعات فرهنگی و اجتماعی - موسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاعی، ۱۴۰۰.
- فرانکلین، دانیل و جان پارکر. تغییر بزرگ، جهان در سال ۲۰۵۰. ترجمه سعید ارکان‌زاده‌یزدی، آزاده اکبری، نسیم بنایی، فرزانه سالمی، کاوه شجاعی و صوفیا نصرالهی. چاپ پنجم. تهران: نشر کار آفرین، ۱۳۹۵.
- کسسه، آنتونیو. حقوق کیفری بین‌المللی. ترجمه حسین پیران. چاپ اول. انتشارات فرهنگ نشر نو، ۱۴۰۱.
- کیتی‌چایساری، کریانگساک. حقوق کیفری بین‌المللی. ترجمه حسین آقایی جنت مکان. چاپ هفتم. تهران: انتشارات دانشور، ۱۳۸۲.
- کولن، آنتونیو. مفهوم منازعه مسلحانه غیر بین‌المللی در حقوق بشردوستانه بین‌المللی. ترجمه دکتر مجید شایگان فرد. چاپ اول. تهران: نشر مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش، ۱۳۹۶.
- محقق هرچقان، علیرضا. مسئولیت کیفری از منظر جرم‌شناسی. چاپ اول. تهران: انتشارات نشر دادگستر، ۱۳۹۰.
- ممتاز، جمشید و امیر حسین رنجبریان. حقوق بین‌الملل بشردوستانه مخاصمات مسلحانه داخلی. چاپ سوم. تهران: نشر میزان، ۱۳۸۷.
- ممتاز، جمشید و فریده شایگان. حقوق بین‌الملل بشردوستانه در برابر چالش‌های مخاصمات مسلحانه عصر حاضر. چاپ دوم. موسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش، ۱۳۹۷.
- میرمحمد صادقی، حسین. حقوق جزای بین‌الملل. چاپ اول. تهران: نشر میزان، ۱۳۸۳.
- نژندی منش، هیبت‌الله. حقوق بین‌الملل کیفری در رویه قضایی. چاپ اول. تهران: انتشارات خرسندی، ۱۳۹۴.

(ب) منابع خارجی

- Albrecht, A. R. "War Reprisals in the War Crimes Trials and in the Geneva Conventions of 1949". *The American Journal of International Law*, 47, 4(1953): 590-614. doi: <https://doi.org/10.2307/2194909>.
- Batdorf, J. *The End of Strife: Natures Laws Applies to Incomes*. New York: Broadway Publishing Company, 2005.
- Badar, M. E. "The Mental Element in the Rome Statute of the International Criminal Court. A Commentary from a Comparative Criminal Law Perspective". *Criminal Law Forum*. 19(2008): 473-518. Doi: 10.1007/s10609-008-9085-6.
- Crawford, J. *International Law as an open system. Selected Essays*. London: Cameron and May, 2002. doi: <https://doi.org/10.1093/jnlids/idad003>

- Delbruck, J. "Prospects for a world (Internal) Law: Legal Developments in a Changing International System". *IJGLS* 9(2002): 401-431. <https://doi.org/10.1093/clp/cuab008>
- Dumberry, P. "New State Responsibility for Internationally Wrongful Acts by an Insurrectional Movement". *The European Journal of International Law*, 3(2006): 605-621. doi: <https://doi.org/10.1093/ejil/chl016>
- Fayeye, J, S., & Balogun, O. "The Metamorphosis of Boko Haram to an Islamic Fundamental Sect and The Burden of Insecurity in Northern Nigeria". *International Journal of Current Research*, 4(2012): 266-272. doi: 10.1007/978-3-319-70443-
- Heffes, E. "Armed Groups and the Protection of Health Care". *International Law studies*, 95(2019), 226-2431. doi: 10.1503/cmaj.140410
- ICRC Commentaries on Additional Protocol to the Geneva Conventions of 12 August 1949 Relating to the Protection of Victims of Non-International Armed Conflicts (Protocol II). 8 June 1977.
- Jadarian, D. *International Humanitarian Law's Applicability to Armed Non-State Actors*. Graduate Paper. Stockholm: University of Stockholm, 2007.
- Kesan, J. P., & Carol M. Hayes. "Mitigative Counterstriking: Self-Defense and Deterrence in Cyberspace". *Harvard Journal of Law and Technology*, 25(2012), 431-541. doi: <https://doi.org/10.1016/j.egy.2021.08.126>
- Kalshoven, F. "Reprisals and Protection of Civilians: Two Recent Decisions of the Yugoslav Tribunal". Translated by Edith Vorhah L. C. Man's Inhumanity to Man. Essays on International Law in Honor of A. Cassese. *The Hague: Kluwer Law International*, 17(2003), 809-834. doi: <https://doi.org/10.1163/ej.9789004158252.i-1118.162>
- Lindsay, M. "The Historical Development of the Application of Humanitarian Law in Non-International Armed Conflicts to 1949". *International and Comparative Law Quarterly*, 2(1998), 337-361. doi: <https://doi.org/10.1017/S0020589300061881>
- Miller, K. "The Kampala Compromised and Cyberattacks: Can There be an International Crime of Cyber-Aggression?". *Southern California Interdisciplinary Law Journal*, 23(2014), 227-229.
- Neoconservatism, Dorrien G. *Imperial Designs and the New Pax Americana*. Routledge: Cambridge University Press, 2013.
- Pank, Sophie Ch. *What is the Scope of Legal Self-Defense in International Law?, Jus Ad Bellum with a Special View to New Frontier for Self-Defense*. Aarhus Denmark: Juridisk Institut. RETTID, Speciale afhandling, 2014.
- Pictet, Jean S, trans. *The Geneva Conventions Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War*. Geneva: ICRC, 1985.
- Quintin, A. *The Nature of International Humanitarian Law: A Permissive or Restrictive Regime?*. UK: Edward Elgar Publishing, 2020.
- Robinson, D. "Defining 'Crime against Humanity' at the Rome Conference". *American*

Journal of International Law, 1(1999), 43-57. doi: <https://doi.org/10.2307/2997955>

- Rauscher K. F., & Yaschenko, V. trans. Russia U.S. *Bilateral on Cybersecurity Critical Terminology Foundations*. Moscow, Russia: East West Institute and the Information Security Institute of Moscow State University, 2011.

- Schmitt, Michael N. *Tallinn Manual on The International Law Applicable to Cyber Warfare 1*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013.

- Schmitt, Michael N. *Tallinn Manual on The International Law Applicable to Cyber Warfare 2*. Cambridge: Cambridge University Press, 2017.

- Sandoz, Y. (2003). "International Humanitarian Law in the Twenty First Century". *YIHL*, 6 (2003), 3-40. Doi: 10.1017/S1389135900001276.

- Sivakumaran, S. *The Law of Non-International Armed Conflict*. London: Oxford University Press, 2012.

- Schuller, A. "Fundamental Standards of Humanity Still a Useful Attempt or an Expired Concept?". *The International Journal of Human Rights*, 14, 5(2012), 747-770. doi: 10.1080/13642980903156875

- Tomuschat, Christian. *The Lockerbie Case before the International Court of Justice*. Int'l Commission Of Jurists Rev, 1992.

- Tuck, David. "Taking of Hostages", in: *The 1949 Geneva Convention: A Commentary*. Oxford University Press, 2015.